

YOSHLARDA BADIY ESTETIKLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Zarnigor XAYRULLAYEVA,

ISFT instituti pedagogika fani o'qituvchisi

Abstract

this article analyzes aesthetic culture, its importance, relevance, main tasks, the types of aesthetics, eco-aesthetics, empirical aesthetics and its tasks, beauty and enjoyment techniques, depending on the philosophical views and methodological attitude of the scientists involved in aesthetics.

Key words

Aesthetic culture, empirical aesthetics, ecoaesthetics, philosophical aesthetics, scientific aesthetics, taste, art, beauty.

Аннотация

в статье анализируются эстетическая культура, ее значение, актуальность, основные задачи, виды эстетики, экоэстетика, эмпирическая эстетика и ее задачи, техника красоты и наслаждения в зависимости от философских взглядов и методологической позиции ученых, занимающихся эстетикой.

Ключевые слова

эстетическая культура, эмпирическая эстетика, экоэстетика, философская эстетика, научная эстетика, вкус, искусство, красота.

Annotatsiya

ushbu maqolada estetik madaniyat, va uning ahamiyati, dolzarbligi, asosiy vazifalari, estetika bilan shug'ullanadigan olimlarning falsafiy qarashlari va uslubiy munosabatiga qarab estetika turlari, ekoestetika, empirik estetika va uning vazifalari, go'zallik va undan zavq olish texnikasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar

estetik madaniyat, empirik estetika, ecoestetika, falsafiy estetika, ilmiy estetika, did, san'at, go'zallik

Estetik madaniyat milliy ongini, ma'naviy uyg'unlash va taraqqiyotni nazarda tutuvchi omillardan biri bo'lib, bir qator ijtimoiy vazifalarni bajaradi. Shu bois o'quvchilarda badiiy estetik didni rivojlantirish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. O'quvchilarda estetik ongini rivojlantirish vazifalari sirasiga quyidagilar kiradi.

Birinchidan, o'quvchilarda ezgu xislat-fazilatlarini rivojlantirish, onglilik, faollik va ijodiy qobiliyatlarni o'stirish;

Ikkinchidan, yangi texnika va texnologiyalardan ta'lim-tarbiya jarayonida unumli foydalanish;

Uchinchidan, yangi bozor iqtisodiyoti sharoitida o'quvchilarning huquqiy bilimlarini oshirish va o'z huquqlaridan to'g'ri foydalanish ham estetik madaniyat darajasini yuksaltirishni taqozo etmoqda;

To'rtinchidan, o'quvchilarni ma'naviy-ruhiy jihatdan tarbiyalash;

Beshinchidan, radio, matbuot, ayniqsa, "oyinay jahon" kabi ommaviy axborot vositalarining turmushda keng o'rin olishi natijasida keskin ortib borayotgan axborotlardan to'g'ri va maqsadli foydalanish madaniyatini rivojlantirish;

Oldinchidan, o'z tanlagan kasbidan zavqlanish, muammolarga asosli yechim topish, tushkunlikka tushib qolmaslik, atrofdagilar bilan samimiy munosabat o'rnatish uchun muomala madaniyatini tarbiyalash estetik tarbiyaga yanada ko'proq e'tibor berishni talab etmoqda [1; 284].

Hozirgi kunda professorlar V.P. Krutous (hayot falsafasi, estetikasi, rus estetikasi, badiiy ijod psixologiyasi), T.V. Kuznetsova (kundalik hayot, san'at va moda estetikasi), A.A. Oganov (rassomlik, ijodkorlik, teatr san'ati nazariyasi muammolari); Dotsentlar A.R. Apresyan (san'at tarixi va nazariyasi, badiiy til muammolari va uning talqinlari, rassom shaxsini idrok etishni belgilovchi omillar), S.A. Dzikovich (estetika, reklama estetikasi, zamonaviy san'at, ekologik estetikaning ontologik va epistemologik muammolari), S.A. Zavadskiy (deviant estetikasi, zamonaviy san'atning nazariy masalalari), E.A. Kondratyev (talqinning estetik muammolari, san'at sintezi muammolari, kompozitsiya estetikasi), katta o'qituvchi A.G. Rukavishnikov (rus diniy va falsafiy fikri, teologik estetikasi, ikonkalarni tasvirlash tarixi va umuman xristianlik san'ati, shuningdek, psixologiya, madaniyatshunoslik va estetikaning o'zaro aloqasi bilan bog'liq ko'plab muammolar) [2; 14].

O'zbekistonning ta'lim sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta'lim tizimi prinsipi-ga asoslanadi. Ta'limda uzviylikni, tarbiyada uzluksizlikni ta'minlash hozir ham taktik va strategik maqsad bo'lib qolmoqda. Bu jarayon "Ilmiy-Ijodiy-Ma'naviy muhit barqarorligi" tamoyili ustuvor bo'lgandagina samarali natija berishi mumkin. Shunday ekan, pedagogik ta'limga nisbatan dunyoqarash va yondashuvni o'zgartirish, uning asoslarini yangicha qarash va mazmun bilan boyitish maqsadga muvofiq. Bu vazifaning muayyan qismini estetik tarbiya klasteri orqali amalga oshirish mumkin.

Pedagogik texnologiyada klaster puxta o'ylangan strategiya bo'lib, undan ta'lim oluvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Klasterlar ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish va ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

Hozirgi davrda estetik tarbiya klasterining ijtimoiy-ma'naviy zaruriyatini quyidagi jihatlardan izohlash mumkin:

1) globallashtirish davri inson faoliyatining maqsadli yo'naltirishga qaratilgan estetik tarbiyaga "yaqin va ishonchli sherik" sifatida baho bermoqda. Xususan, uzluksiz ta'limni tashkil etish va rivojlantirish ta'limning ijtimoiylashuviga, ayniqsa, ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilishga ko'p jihatdan bog'liq ekanligi kuzatilmoqda. Chunki, bugungi kunga kelib estetik fanining tadqiqot sohasi shunchalik kengaydiki, deyarli barcha sohalarda, jumladan sog'liqni saqlash tizimida-tibbiyot estetikasi, ekologik sohada-ekologik estetikasi, texnikaviy taraqqiyot sohasida-texnika estetikasi (dizayn) kabi sohalarning yuzaga kelgani shular jumlasidandir.

2) jamiyatning ma'naviy hayotini yuksaltirish ham estetik fani oldiga qator vazifalarni qo'yimoqda. Bundan tashqari, bugungi kunda odamlarga, ayniqsa yoshlarga "huzurhalovat va lazzat manbai" sifatida taqdim etilayotgan ma'lumotlarning aksariyati xorijiy ommaviy axborot vositalari hamda internet tarmoqlaridagi turli xil saytlar hisobiga to'g'ri kelmoqda.

3) keyingi paytlarda fetishestetikasi (yengil-yelpi, yaltiroq estetikasi), "Ommaviy madaniyat"ning inson maishiy turmushi bilan bog'liq saytlari shunchalik ko'payib ketdiki, ular yoshlarning estetik didini pasaytirishga va estetik dunyoqarashini o'ldirilishiga olib kelayotganiga guvohmiz. O'quvchilarda bunday g'ayriestetik g'oyalar va ko'rinishlarning salbiy oqibatlarini tushuntirib beradigan ta'limiy asosni mustahkamlashda estetik tarbiya klasteri yaqin ko'makchi bo'lib xizmat qiladi [3; 56].

Estetikaning insonlarning ijodiy faoliyatlaridagi roli benihoya kattadir. Hayotga estetik munosabatda bo'lish ilhomning asosi hisoblanib, mehnatni quvonch va ma'naviy zavq manbaiga aylantirishga yordam beradi. Estetik tarbiya jarayonida kishilarning qarashlari, his-tuyg'ulari, didi shakllanadi. Bu shakllanish esa g'oyaviy-siyosiy tarbiya bilan, ijodiy tafakkurning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Hozirgi vaqtda maktablarimizning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda borliqni faqat ijodiy o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyoj va qobiliyatni rivojlantirishnigina emas, balki ularda go'zallik qonunlari asosida borliqni qaytadan qurish hissini tarbiyalash hamdir. Jamiyatimizdagi har bir inson qaysi sohada ish olib borayotganligidan qat'i nazar go'zallik va nafislikni ko'ra bilishi va tushuna bilishi kerak. O'quvchilarning estetik jihatdan tarbiyalash maqsadida o'qituvchi ularga tabiatdagi go'zallikni, shakllarning turli-tumanligini ko'rsatadi. Bolalarga quvonch, hayajon baxsh etgan tabiat go'zalliklari, so'z bilan tasvirlab bo'lmas rang birikmalari uzoq vaqtlargacha ularning xayolida saqlanadi. Manzaraning, daraxt shoxlarining, barglarning, gullarning o'ziga qarab

rasmini chizish, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali bolalar tabiatga ko'proq qiziqadigan bo'ladilar. Bunday darslar bolalarga dunyoni keng va atroflicha ko'ra olishga, shuningdek ko'rish orqali olgan taassurotlari doirasini kengaytirishga, narsalar haqida aniq va to'liq tushunchalar hosil qilishga yordam beradi. Rasm chizish jarayonida bolalar narsalarning shakli, mutanosibligi, fazodagi holatlari, rangi va och-to'qlik nisbatlarini diqqat bilan o'rganadilar. Tasviriy san'at mashg'ulotlari o'quvchilarning ko'rish orqali idrok etishini o'stiradi. Ko'z orqali idrok etishni rivojlantirish deganda, biz maqsadga muvofiq kuzatish qobiliyatini tushunamiz, ya'ni narsa va hodisalarni solishtirish, ularning farqi va umumiy tomonlarini aniqlash, narsalarni shakl va tashqi ko'rinish jihatidan klassifikatsiyalashni anglaymiz. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, odamlar tashqaridan olayotgan har qanday ma'lumotlarining 90% dan ortiqrog'ini ko'z orqali oladi. Bu kishilar hayotida ko'zning roli beqiyos ekanligini ko'rsatib turibdi va u ko'zning imkoniyatlarini o'rganishni talab etadi. Maktabda esa ko'z xotirasini, uning imkoniyatlarini rivojlantirishda boshqa fanlarga qaraganda tasviriy san'at fani ancha ustun turadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda tasviriy san'atning insonlar hayotidagi roli yanada oydinlashadi. Maktablarimiz dunyoviy ta'limga asoslangan bo'lib, har bir fanning oson, qisqa, asosli o'qitilishining pedagogik sharoitini yarata oladigan didaktik prinsiplarga amal qiladi. Bu prinsiplar: ilmiylik, izchillik, tarbiyaviylik, sistemalilik, ketma-ketlik, onglik-faollik, ko'rgazmalilik, ijodkorlik, nazariyot bilan amaliyotning uzviyligi va yangi o'quv materiallari, o'quv fanlarini bir-biriga bog'liq holda o'qitishdan iborat bo'ladi [4; 421-427].

Inson zoti dunyoga kelganidan boshlab tabiat va jamiyat deb atalgan tashqi muhit bilan munosabatga kirishadi, dastlab bu munosabat anglanmagan, intuitiv, biologik-genetik tarzda, keyinroq esa anglab yetilgan, yuksak darajadagi ijtimoiy hodisa sifatida ro'y beradi. Uni, odatda, ikki xil deb ta'riflash qabul qilingan: birinchisi – insonning salomatligi va turmush tarzini farovonlashtirishga qaratilgan zohiriy moddiy maqsadga erishish tamoyiliga asoslangan utilitar-empirik manfaatdorlik. Ikkinchisi – botiniy-ruhiy manfaatdorlikni, maqsadga muvofiqlikni ta'minlaydigan hissiy-ma'naviy munosabatlar. Mana shu ikki xil munosabatlar insonning insonligini belgilaydigan hodisalar hisoblanadi. Ular ichida estetik munosabat alohida ahamiyatga ega, chunki u nafaqat birinchi tur munosabat turaridan yuksak darajaligi bilan farqlanadi, balki o'ziga turdosh bo'lgan axloqiy yoki e'tiqodiy munosabatga nisbatan ham miqyosli va qamrovlidir [4; 327,328]

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda kishilarimiz, xususan, yoshlarimizni umuminsoniy ma'naviy qadriyatlar asosida o'zligini anglashi, ma'naviy barkamol insonlar sifatida voyaga yetkazishda milliy qadriyatlarining umuminsoniy ahamiyatga ega falsafiy-estetik g'oyalar, ta'limot, yo'nalishlar bilan yaqindan tanishib, ular haqida estetik dunyoqarash va tafakkurga ega bo'lmog'i zarur, yangidan-yangi san'at asarlari yaratuvchisi va ijodkoriga aylanishiga turtki bermog' kerak.

- Farzandingizni yuqori san'at bilan tanishtiring. Bunga Motsart, Bax, Shubert, Xaydn

kabi bastakorlarning asarlari mos keladi. Xalq va bolalar qo'shiqlari ham albatta. 6 oylikdan boshlab bolalar musiqa ostida raqsga tushishga harakat qilishadi. Siz ularni klassik baletlarga qo'shishingiz mumkin. Ikki yoshdan boshlab bola ohang bilan o'z vaqtida harakatlana oladi: valsqa aylanish, polkaga sakrash, marshlarga yurish.

- Tug'ilishdan boshlab bolalarga o'zbek va jahon klassiklarining go'zal she'rlarini aytib bering. Chaqaloqlar ularning ovozi tinglashadi, hali ma'nosini tushunmaydilar. Yosh kattaroq bolalar oddiy xalq ertaklari bilan tanishadilar. Ularni o'yinchoqlar bilan sahnalash tavsiya etiladi. 1,5 yoshida siz bolangizni qog'irchoq teatriga olib borishingiz mumkin.
- Bolangizga qalam, bo'yoq, loy yoki modellashtirish uchun xamirni iloji boricha erta bering. Doiralarni chizishga, elastik materiallarni o'ynashga ijozat bering. Bu yerda jarayon muhim, natijasi emas.
- Chiroyli joylarda tez-tez aylaning, tabiatga chiqing.

Shunday qilib, ma'naviyatni yuksaltirishda estetik tarbiyaning zaruriyatini quyidagicha izohlash mumkin:

- globallashuv jarayonida inson tabiatida sodir bo'ladigan o'zgarishlarni optimallashtiradi;
- ma'naviy tarbiyaning ajralmas qismi sifatida mavjud tahdidlarga qarshi inson go'zalligini har tomonlama uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi;
- estetik tarbiyaning asosida insonning hayotga bo'lgan ijodiy munosabati yotadi, bu ijodiylik fetish estetikaning avj olishiga monelik qiladi;
- insonning estetik didini tarbiyalash orqali uning g'ayriestetik jarayonlarga munosabati shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xayrullayeva Z. S. Klasterli yondashuv asosida o'quvchilarda badiiy estetiklikni rivojlantirish // Scientific progress. – 2021. – №. 3. – B. 284-288.
2. Басин Е. Я., Крутоус В. П. Философская эстетика и психология искусства // Москва: Гардарики, 2007.
3. Husanov B. Estetik tarbiya klasterining ta'limiy asoslari // Science and education, 2020. – №1. – B. 561-566.
4. Sobirov S. Tasviriy san'at faning o'quvchilarni estetik jihatdan tarbiyalashdagi o'rne // Science and Education, 2020. – Volume 1. Issue 9. – 421-427.